

Irena Juozeliūnienė, Živilė Leonavičiūtė

Atotolio šeima daugiavietiškumo požiūriu

Santrauka. Šis straipsnis skirtas atotolio šeimų kaip daugiaviečių šeiminių darinių sociologiniam tyrimui. Pradedama nuo atotolio šeimų tyrimo lauko aptarimo. Šeimos analizuojamos kaip socialiai konstruojami dariniai. Parodoma, kad atotolio šeimų „išvietinimas“ iš nacionalinės valstybės ir jų „daugiavietiškumas“ kelia šeimos ir nacionalinės valstybės organiško sąryšio demitologizavimo klausimus. Trumpai aptariamos tapatumo globalizacijos apraiškos, nauji socialinės stigos šaltiniai, teorinė diskusija dėl terminų vartojimo. Antroje straipsnio dalyje parodoma, kad atotolio šeimų konceptualizacija ir jų socialinė recepcija kilmės šalyje yra viena iš reikšmingų šeiminio darinio sociologinio tyrimo grandžių. Remdamiesi Pabradės mieste atlikto tyrimo duomenimis, siekėme atsakyti į klausimus, ar atotolio šeimos yra vadinamos šeimomis? Kas lemia socialinės grupės pavadinimą šeima? Kokia yra atotolio šeimų socialinė recepcija ir jos aiškinimas?

Pagrindiniai žodžiai: emigracija, daugiavietiškumas, atotolio šeima, konceptualizavimas, socialinė recepcija.

Keywords: emigration, multilocality, families with parents abroad, conceptualization, social reception.

Įvadas

Tituluotieji XXI amžiaus sociologai skelbia, jog pyktis, baimė ir godumas, lyg trys chimeros, sklendo šių dienų visuomenėse (Bura-woy 2008; Smith 2008). Jų manymu, pyktį ir baimę nustelbia besiskleidžianti godumo galia. Būtent ji lemia šių dienų baimes ir pykčio proveržius. Kyla klausimas, ar ketinimus ieškotis darbo svetur reikėtų vadinti godumu,

ar tai tik siekis „išgyventi“? Išgyvenimo strategija vis dažniau tampa Lietuvos gyventojų kasdienybė, o globalizuota socialinė erdvė siūlo platesnes savo siekių realizavimo erdves. Puiki terpė migracinėms nuostatoms ir elgsenai!

Gašdinantys pastarųjų metų emigracijos iš Lietuvos mastai, atotolio šeimų¹ skaičiaus didėjimas bei pirmosios spaudos publikacijos

¹ *Atotolio šeima* yra lietuviškas terminas, žymintis asmenų grupę, kurioje vienas tėvų (abu tėvai) ir vaikas (-ai) gyvena skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse. Šie asmenys suvokia save kaip šeimą ir artimiausios socialinės aplinkos taip pat laikomi šeima. Pagal tai, kuris šeimos narys yra išvykęs, skiriamos išvykusio tėvo/motinos, išvykusių abiejų tėvų, išvykusio vaiko atotolio šeimos. Atotolio šeimos terminas žymi tėvų ir vaikų gyvenimą skyriumi bei tėvų-vaikų šeiminių santykių ypatumus. Pastaruosius lemia „tolis“. Terminas „atotolio šeima“ neturi stigmatizuojančios konotacijos, būdingos terminui „išskirtos šeimos“. Darbo migracija yra tik vienas iš veiksnių, nulemiančių atotolio šeimos konstrukciją. Lietuvoje didžiausias dėmesys skiriamas darbo migrantų sukuriams atotolio šeimoms. Akademiniėje literatūroje sinonimiškai vartojamas tiesioginis angliškojo termino vertinys „transnacionalinė šeima“.

apie emigracijos pasekmes šeimoms skatina klausti, ar atotolio šeimos yra tik lietuviškas fenomenas? Kokia šio fenomeno socialinė receptija?

Šeimos narių gyvenimas skirtingose valstybėse nėra naujas reiškinys pasaulinėje šeiminių gyvenimo praktikoje.² Kolonizacija, prekyba, masinės emigracijos srautai sukurdavo precedentą atotolio šeimoms. Tokios šeimos plačiai paplitusios Filipinuose (Parrenas 2005a; 2005b), Indonezijoje (Silvie 2006), Lotynų Amerikoje (Hondagneu-Sotelo and Avila 1997; Schmalzbauer 2004), Pietų Amerikoje (Sorensen 2005), Azijoje (Waters 2002; Tsong and Lin 2008). Jų skaičius sparčiai auga, didėjant darbo migrantų skaičiui iš pokomunistinių šalių, ypač iš Lenkijos (Kindler 2008), Ukrainos (Haidinger 2008; Kindler 2008), Rusijos (Kopinina 2005).

Istorinė ir sociologinė tarptautinės migracijos procesų analizė leidžia tik netiesiogiai spręsti apie atotolio šeimų paplitimą Lietuvoje skirtingais emigracijos laikotarpiais (Sipavičienė 2006). Kita vertus, įspūdingi emigracijos mastai iš Lietuvos nekelia abejonių, jog emigracija įtakoja šeiminių gyvenimą. Migrantų namų ūkių tyrimai ir jų tipologizacija pagal

migracinį aktyvumą byloja apie tai, kad migracinė elgsena būdinga ne vienam, o keliems namų ūkio nariams³. Tuomet kyla klausimas, kodėl pastaroji emigracijos banga taip agresyviai siejama su neigiamomis pasekmėmis šeimai – atotolio šeimos pavadinamos „išskirtomis“, o vaikai – „paliktais“, „niekieno“, „telefoniniais“ (Juozeliūnienė et al., 2008)?

Nurodysime kelis veiksnius. Šeiminių gyvenimo požiūriu, mūsų manymu, labai svarbi pastarosios emigracijos ypatybė yra ta, kad emigruoja tiek vyrai, tiek ir moterys ir jų skaičius yra panašus. Ankstesnėse emigracijos perioduose darbo užsienyje paprastai ieškojo vyrai. Abiejų lyčių emigracija ženkliai keičia atotolio šeimų struktūrą; šalia „išvykusio tėvo“ šeimų, gausu „išvykusios motinos“ ir „išvykusių abiejų tėvų“ šeimų. Atotolio motinystėje glūdinti savita motinos-vaiko santykių raiška prieštarauja tradiciniam motinos vaidmeniui šeimoje ir ypatingai įtakoja neigiamą šeiminių santykių vertinimą. Būtina nurodyti dažnus nedeklaruojamos emigracijos atvejus, kurie tiesiogiai veikia šeiminių gyvenimą ir vaiko priežiūrą. Nedeklaruojant emigracijos ir nepatvirtinant vaikui (-ams) globėjų, tėvai neužtikrina savo vaikams oficialios globos.

² Europietišku atotolio šeimų formavimasis yra siejamas su ekonominėmis ir politinėmis aktualijomis. Nurodomi keturi mobilumo periodai, savitai įtakoję šeimos narių gyvenimą skirtingose šalyse. Pirma, ikiindustrialinė Europos periodas iki 1840-ųjų; antra, „ilgųjų nuotolių“ europiečių mobilumas 1840–1910 m., dažniausiai į Amerikos žemyną; trečia, Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų periodas 1910–1950 m.; ketvirta, nuo 1950-ųjų iki šiol besitęsianti naujoji emigracija, orientuota į tikslo šalies pasirinkimą. Pastarajame periode skiriami keli etapai: 1950–1975 m. srautai siejami su pokario ekonomikos atstatymo darbais Europoje; 1975–1990-ieji siejami su ekonominės krizės ir pasikeitusios migracinės politikos padariniais; nuo 1990-ųjų migracijos srautai siejami su darbo rinkos pokyčių ypatumais (žr.: Bryceson and Vuorela 2002).

³ Remiantis oficialiais JAV šaltiniais tvirtinama, kad 1899-1914 m. 252.594 lietuvių emigravo į JAV; tarpukario Lietuvoje emigracija buvo viena didžiausių pasaulyje, ją lenkė tik Airija; 1928 – 1938 m. „sezoninė“ darbo emigracija į Latviją ir Vokietiją sudarė apie 13 tūkst. žmonių per metus (žr.: Sipavičienė 1997).

Dar vienas pastarosios emigracijos bruožas yra „socialinių šeimų“ konstravimas organizuojant vaikų priežiūrą Lietuvoje. Šiuo atveju asmenys, susieti ir/arba nesusieti giminystės ryšiais, kuria šeiminius darinius. Jiems deleguojami tradiciškai tėvui ir motinai priskiriami vaidmenys. Naujai paskirstyti vaidmenys neatitinka tradicinio branduolinės šeimos modelio ir kelia visuomenės susirūpinimą vaikų likimu. Reikia pažymėti ir tai, kad trumpalaikis tėvų išvykimas dažnai virsta ilgalaikiu ir socialiai nevaldomu. Be to, baiminamasi, jog atotolio šeimos gali tapti patraukliomis ir toleruotinomis šeiminių gyvenimo formomis. Prisiminkime, jog šeiminių santykių liberalizacija ir asmeninio gyvenimo individualizacija Lietuvoje jau reiškiasi šeiminių formų įvairove.

Apibendrinant galima pasakyti, kad atotolio šeimos nėra naujas reiškinys Lietuvos istorijoje. Kita vertus, pastarosios emigracijos ypatumai lemia atotolio šeimų išskyrimą į atskirą socialinę grupę, pabrėžiant šeiminių gyvenimo ktoniškumą. Ši grupė viešame diskurse ženklina socialine stigma ir paprastai siejama su neigiamomis pasekmėmis vaikams. Atotolio šeimoms tapus daugelio Lietuvos gyventojų kasdienybe, baiminamasi, jog ilgai jos įsitvirtins kaip pastovi alternatyva tradicinei branduolinei šeimai.

Nors susidomėjimas atotolio šeimomis – didelis, emigracijos nulemti šeiminių gyvenimo pokyčiai dar nėra įvertinti teoriškai. Pirmoje straipsnio dalyje aptarsime atotolio šeimų teorinio tyrimo lauko ypatumus bei atotolio šeimų kaip „daugiaviečių“ darinių bruožus. Antroje dalyje, remdamiesi Pabradės gyventojų sociologinio tyrimo rezultatais, na-

grinėsime atotolio šeimų konceptualizavimą ir socialinę recepciją.

Atotolio šeimų tyrimo teorinis laukas

Šiuolaikinis atotolio šeimų tyrimo laukas nėra griežtai apibrėžtas. Išsidėstymas keliose valstybėse, pilietybės ir tapatumo klausimai lemia atotolio šeimų nagrinėjamą kapitalo ir darbo jėgos judėjimo požiūriu. Kita vertus, ekonominėse teorijose kaip ir globalizacijos studijose, dėmesys kapitalo ir darbo jėgos judėjimui bei komunikacijos procesams užgožia šeiminių procesų tyrimą. Postmodernioji antropologija siūlo pažvelgti į problemą kultūrinio kaitumo ir naujų hibridinių kultūros formų sklaidos požiūriu globalinio mobilumo ir vartotojiškumo kontekstuose (Escobar 1995). Socialinio konstruktyvizmo dvasioje plėtojama „geokultūrinės vaizduotės“ idėja kvestionuoja nacionalinių erdvių, kaip prigimtinių darinių, suvokimą ir pagrindžia socialinių santykių reprezentaciją postnacionalinės kolektyvinės sąmonės apraiškų pavidalais (Hanerz 2009).

Migracijos procesų tyrimai fiksuoja žmonių srautų judėjimus tarp kilmės ir tikslo šalių ir pateikia vertingos informacijos apie šeimų mobilumo kryptis, migracines nuostatas ir gyvenamąją aplinką (Joly 2004; Bommes 2005; Sipavičienė 2006). Kai kurie sociologiniai atotolio šeimų tyrimai Lietuvoje plėtojami migracijos tinklo teorijos (Massey et al., 1993) bei šeimos-migracijos sistemos koncepcijų lauke (Root and DeJong 1991). Šiuo atveju teorinių pagrindų ieškoma migracijos teorijose, o šeima yra traktuojama kaip migracijos tinklo dalis ir vertinama, pirmiausiai, socialinės reprodukcijai.

jos požiūriu. Be to, vadovaujamosi nuostata, kad šeima, ne individas, priima migracinius sprendimus (Maslauskaitė *et al.* 2007).

Diasporų erdvės tyrimuose analizuojama, kaip šeiminiai dariniai „išsiskleidžia“ keliose nacionalinėse valstybėse. Kai kuriais atvejais „diasporų erdvės“ sampratai yra suteikiama šiuolaikinės migrantų „egzistencinės erdvės“ reikšmė (Cohen 1997; Brah 1998). Apie šios erdvės specifiką byloja migrantų patiriama ekonominio, politinio, kultūrinio kapitalų sandūra bei brandinamos savitos kitioniškumo ir bendrumo formos, daugiakultūriniai tapatumai. Galima pažymėti, kad kai kurių autorių darbuose atsisakoma tradicinės šeimos sampratos, šeimos priedermes deleguojant diasporų erdvės dariniams (Brah 1998). Pastarajame dešimtmetyje atotolio šeimų sociologinio tyrimo laukui priskiriami migracinių srautų, kultūrinių procesų ir bendruomenių tyrinėjimai. Didelis dėmesys skiriamas šeimos konstravimo ypatumams. Šiuo atveju migracinių nuostatų ir elgsenos tyrimas siejamas su šeimų struktūrinės įvairovės, šeimos narių vaidmenų, tarpusavio santykių bei tapatumų pokyčiais. Sociologus domina nauja lyčių, klasių, rasių santykių raiška ir nauji socialinės stigmos šaltiniai (Bryceson and Vourella 2002; Lutz 2008). Pažymima, jog atotolio šeimos konstruktas įsitvirtina ne tik kaip priemonė sprendžiant gyvenimiškus sunkumus, bet ir kaip savitas, laisvai pasirenkamas gyvenimo stilius (Scheibelhofer 2009).

Džiugu, jog reiškiniai, vykstantys Lietuvoje jau nagrinėjami globalizacijos ir ES valstybėse vykstančių procesų kontekste. Tarptautinių tyrimų duomenys leidžia palyginti „centro“ ir ES paribyje esančių nacionalinių valsty-

bių (tarp jų ir Lietuvos) socialinio aktyvumo apraiškas. Šiuo atveju kyla pagunda lietuvišką patirtį nagrinėti vienos iš dviejų įtakingų koncepcijų – „kultūrinės difuzijos“ (Warper 1996; Yearly 1996) arba „rezistencijos“ (Guha and Martinez-Alier 1997) teoriniame lauke. Pirmoji koncepcija remiasi prielaida, jog „periferinis“ aktyvumas tėra „centre“ kylančio aktyvumo pakartojimas. Jį lemia medijų, globalinės pilietinės visuomenės ir daugiacionalinių korporacijų veikla. Antroji grindžiama idėja apie rezistenciją globaliniam ekonominiam liberalizavimui ir industrializavimui, puoselėjamos partikuliaristinės iniciatyvos. Manome, kad abi jas vienija požiūris, jog globalizacija yra išcentrinis mechanizmas, į periferiją skleidžiantis Vakarų Europoje subrandintas ekonomines, politines, kultūrinės iniciatyvas arba pasipriešinimą joms. Tokiu požiūriu dažnai vadovaujasi Lietuvos mokslininkai, interpretuodami tarptautinių tyrimų duomenis. Mūsų manymu nepakanka analizuoti pasaulinius globalizacijos procesus ir ieškoti faktų, patvirtinančių/paneigiančių šių procesų pasikartojimą nacionalinės valstybės erdvėje. Pritariame nuomonei, jog pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas nacionalinės valstybės teisėtvarkos, ekonomikos bruožų, medijų vaidmens, pilietinių iniciatyvų analizei, o taip pat nacionalinio tapatumo ir tapatumo politikos klausimams (Ignatow, 2008). Tokia analizė leistų atsakyti, kaip pasaulinės politikos, ekonomikos liberalizavimo, migracijos procesų reguliavimo ir tarptautinių bendrijų įteisinimo tendencijos sukuria precedentą sparčiai emigracijai iš nacionalinės valstybės ir šeimų išsidėstymui keliose šalyse. Atotolio šeimų konceptualizavimas ir Lietuvos gyven-

tojų požiūris į tokias šeimas yra svarbi šeimų daugiavietiško tyrimo grandis.

Šeimos sąryšio su nacionaline valstybe demitologizavimas

Socialinio konstrukcionizmo idėjoms besiveržiant į šeimos sociologiją, šeima nagrinėjama kaip socialiai konstruojamas darinys. Kitaip tariant, remiamasi nuostata, jog šeima nėra biologinis vienetas ir „natūralus“ bazinis visuomenės elementas, o yra tokio vieneto fikcija, įtvirtinanti turto administravimo principus ir galios santykius. Būtina pažymėti, kad nacijos, kaip įsivaizduojamos bendrijos, idėja sklaidė šeimos sociologijoje lėmė naujas šeimos ir nacionalinės valstybės sąryšio interpretacijas. Viešoje erdvėje egzistuojantis atotolio šeimos vaizdinys gali būti susietas su nacionalinės valstybės vaizdiniu arba su juo supriešintas. Kita vertus, prisiminkime, kad šalia institucionalizuojamų šeimos ir valstybės sąryšio vaizdinių randasi individualūs vaizdiniai. Individualus asmens įsivaizdavimas apie tai, kas yra šeima gali atitikti arba neatitikti šalies (kilmės ir/ar tikslo) imigracinės politikos ir pilietybės suteikimo procedūrų suformuoto institucionalizuoto šeimos modelio. Taigi šeiminių darinių pavadinimą/nepavadinimą šeima bei jų sąsajų su valstybe interpretacijas lemia kilmės ir tikslo šalyse egzistuojantys institucionalizuoti šeimos modeliai⁴, o taip pat

individualūs vaizdiniai apie šeimą ir jos sąryšį su valstybe (asmens apsisprendimas dėl pilietybės ar jų derinimo).

Šeiminių darinių daugiavietiško tyrimai paskatina sociologus suabejoti, ar šeiminiai dariniai yra griežtai susieti su viena geografinė erdve. Mūsų nuomone, sparčios gyventojų migracijos amžiuje asmens „įvietinimo“ (angl. *settled*) teritorijoje tezė ir priklausymo (angl. *belonging*) bei mes saito (angl. *we-ness*) teritorinės kilmės idėjos, gvildentos sociologijos grandio E. Shilso ir jo šalininkų darbuose (Shils 1996; 1997), gali sulaukti naujų interpretacijų. E. Shilso nuomone, individų ir šeimų „įvietinimas“ ir „priklausymas“ yra susiję su konkrečia vieta. Pastaroji yra ne tik geografinė ir fizinė dimensija, bet ir santykių kokybės išraiška. Anot E. Shilso, tai amorfinis kolektyvumas, kolektyvinės saviemonės fenomenas.

Transnacionalumo teoriniame diskurse gvildinama kultūrų deterritorizacijos idėja (Bhabha 1992; Hall and du Gay 1996), migrantų elgsena pavadinama „glokalizacija“ (Robertson 1995), transnacionalinis postetniškumas arba kosmopolitiškumas kildinamas iš silpnėjančio „priklausymo“ nacijai ir nacionalinei valstybei dėl marginalizacijos ir socialinės atskirties apraiškų tiek tikslo, tiek ir kilmės šalyse. Šeimų tyrimuose konstatuojamas atotolio šeimų „išvietinimas“ (angl.

⁴ Įdomu pastebėti, kad, nepaisant didėjančio atotolio šeimų skaičiaus visame pasaulyje, paprastai, normatyvine laikoma tradicinių vyro ir moters vaidmenų branduolinė šeima. Kaip nurodo R. Parrenas (2005a), nepaisant to, kad Filipinų ekonomika iš esmės yra priklausoma nuo darbo jėgos emigracijos iš šalies, o šeimos gyvenimas keliose valstybėse tapo filipiniečių kasdienio gyvenimo norma, iki šiol šalyje institucionalizuota tik branduolinė šeima. Prisiminkime, kad 2008 m. gegužės 15 d. LR Seime buvo patvirtinta Valstybinė šeimos politikos koncepcija, kuri remia išskirtinai tradicines branduolines šeimas.

delocation), jos pavadinamos „daugiavietėmis“ (angl. *multilocal*). „Išvietinimo“ idėja, viena vertus, nurodo į išsilaisvinimą iš vietos sąlygotų suvaržymų. Kita vertus, „daugiavietišku“ dėmuo byloja apie šeimų akistatą su tarptautiniais valstybių santykiais bei lyčių, klasių ir rasių santykių kultūriniais ypatumais.

Iš tiesų, ar atotolio šeimų „išvietinimas“ nurodo į šeimos atotrūkį nuo kilmės šalies bei priklausymą naujam kolektyvumui tikslo šalyje? O galbūt atotolio šeimų „daugiavietiškus“ byloja apie šeimų priklausymą tiek kilmės, tiek ir tikslo šalių bendruomenėms? Ar tokioms šeimoms tinka įprasta emigrantų patirties tyrimo logika? Tyrimai rodo, jog šeimų „išvietinimo“ ir „daugiavietiško“ požiūris diktuoja savitą tokių šeimų tyrimo logiką, kuriai nebegalioja įprastos „imigrantų“ integracijos ir asimiliacijos schemas. Savitą tyrimų strategiją lemia ne judėjimo „iš“ (kilmės šalies) „į“ (tikslą šalį), o buvimo „nei čia – nei ten“ arba „ir čia – ir čia“ situacija. Mobilumo dėmuo priverčia tyrinėti šeimines struktūras ir tarpasmeninių santykių pokyčius, pastaruosius laikant prioritetine šeimų tyrimo grandimi. Taigi sociologus domina atotolio šeimų tinklaveikos konstravimas kilmės ir tikslo šalyse, gebėjimas pasinaudoti tarptautinės erdvės privalumais, siekiant šeimoms gerovės.

Šeimų išsidėstymas keliose valstybėse skatina kvestionuoti tradicinę šeimos sociologijos nuostatą apie „organišką“ šeimos ir valstybės sąryšį. Tradicinėje šeimos sociologijoje lengva įžvelgti šeimos kaip visuomenės ląstelės idėjos plėtotę. Ypač jis akivaizdus struktūrinėje funkcionalistinėje šeimos traktuotėje. Šis sąryšis yra operacionalizuojamas šeimos ir socialinės

aplinkos sąveikos modeliuose socialinių normų ir „deviacijų“ pavidalais. Socialinę aplinką reprezentuoja vietos bendruomenės bei nacionalinės valstybės socialinės erdvės.

Akivaizdu, kad atotolio šeimos fenomenas, sukelia daug sudėtingų ir „nepatogių“ klausimų. Tai retoriniai klausimai, atskleidžiantys naujas šeimų sociologinio tyrinėjimo erdves. Kritinis požiūris į ilgalaikę tradiciją suvokti šeimą ir nacionalinę valstybę kaip viena kitą papildančias struktūrinės žmogaus egzistencijos formas, paskatina susimąstyti ir apie tai, ar atotolio šeimų paplitimas byloja apie tradicinės nacionalinės šeimos privilegijavimo baigtį? Dar daugiau: ar daugianacionalinės ir daugiavietės susieties apraiškos yra nacionalinio bendrumo saulėlydžio pranašai? Juk pastangos išsaugoti nacionalinį tapatumą ir nacionalinę šeimą globalizacijos laikotarpiu gali būti bergždžios, jeigu daugiadimensinės susieties nešėjais taps šeiminiai dariniai. Sociologų darbai jau byloja apie tai, kad sparčiai didėja „europietišku“ šeimų skaičius, kurių nariai nebedeklaruoja „priklausymo“ kilmės šaliai ir atsisako nacionalinio tapatumo, save pavadindami „europiečiais“. Kaip nurodo Gaspar (2008), „europietiško“ konstravimo sėkmė ES erdvėje yra siejama su „europietišku“ šeimų skaičiaus didėjimu. „Europietiško“ sklaidos šalininkams talkina tikslo šalyje patiriama migrantų marginalizacija, stigmatizacija ir socialinė atskirtis. Pastarieji atlieka „išvietinimo“ vaidmenį ir skatina migrantų solidarumą bei „tapatumo globalizaciją“ kaip hibridinę postnacionalinę identifikavimosi formą (Clark 2009).

Nurodysime naujuosius socialinės stigmos konstruktus, keliančius grėsmę atotolio

šeimų sąsajoms su kilmės šalimi. Remiantis darbo jėgos migracijos tyrimais galima teigti, jog užsienyje dirbančio asmens priklausymas etninei grupei/nacionalinei valstybei tampa naujuoju socialinės stigmos šaltiniu. G. Ozyegin ir P. Hondagneu-Sotelo (2008) pateikiami tyrimų rezultatai parodė, kad santykiai tarp darbdavių ir darbo migrantų nebeprezentuoja klasinių skirtumų, o nurodo į darbdavio/samdomojo darbuotojo priklausymą skirtingoms etninėms grupėms/nacionalinėms valstybėms. Darbams samdomi asmenys ženklina kaip albanai, portugalai, lenkai, ukrainiečiai ir kt., o atskiram asmeniui suteikiama bendruomenei deleguojama stigma. Akivaizdu, jog naujos socialinės stigmos skatina ieškoti naujų stigmos valdymo strategijų. Vengdami stigmatizavimo darbo migrantai slepia savo priklausymą konkrečiai etninei/nacionalinei bendruomenei. Pavyzdžiui, Turkijoje dirbančios moldavės stengiasi rengtis ir elgtis kaip turkės, mokosi jų kalbos, vengia kalbėti gimtąja kalba. Panašias stigmos valdymo strategijas aprašo M. Kindler (2008), tyrinėjusi ukrainiečių darbinę veiklą Lenkijoje. O štai Albanijos migrantai Graikijoje suteikia savo vaikams graikiškus vardus, norėdami neutralizuoti jiems deleguojamą „nusikaltėlių“ stigmą (Hantzaroula 2008).

Šeiminių darinių konceptualizavimas

Viešame diskurse atotolio šeimos nariai dažnai pavadinami migrantais, išeisviais. Mūsų manymu, šių terminų nederėtų vartoti sinonimiškai, nebent pačiu bendriausiu požiūriu. Akivaizdu, kad šiuos asmenis vienija pats migravimo faktas, tačiau skiriasi jų namų

ūkio (-ių) vieta, kuri iš esmės lemia šeiminių tinklaveiką. Atotolio šeimos namų ūkiui būdingas daugiavietiškas, o migrantų šeimos namų ūkis yra įvietintas tikslo šalyje.

Taip pat galima paminėti vertybinį užtaisą vartojant terminus „migrantas“ ir „mobilusis“. Kaip nurodo D. Bryceson ir U. Vuorela (2002), elito atstovai, dirbantys tarptautinėse verslo ir biurokratinėse struktūrose, paprastai vadinami „mobiliais“, o asmenys, turintys ekonominių ir politinių sunkumų – „migrantais“. „Mobilieji“ apjuosiami kosmopolitiškumo aura, profesinės karjeros sėkme. Jų simbolinis kapitalas traktuojamas kaip abiejų šalių (kilmės ir tikslo) vertybė. O kalbant apie „migrantą“ paprastai konotuojamas kultūrinis „kitas“, „svetimas“, kuris savo problemas siekia išspręsti tikslo šalies gyventojų sąskaita. Nenuostabu, kad stigmatizuojamos darbo migrantų šeimos, o diplomatinį darbą dirbančių asmenų ir biurokratinio elito šeimos paprastai neženklina stigma.

Dar vienas svarbus šeiminių konceptualizavimo aspektas – šeiminių darinių pavadinimas/nepavadinimas šeima. Keliose valstybėse išsidėstę šeiminiai dariniai ne visuomet pavadinami šeima. Šeiminių „išvietinimas“ ir savita tinklaveika lemia tokių terminų vartojimą kaip šeiminių „diasporinė erdvė“, šeiminių „bendrija“. „Transnacionalumo“ terminas yra pavartojamas norint pažymėti šeimos išsidėstymą keliose šalyse. Šiuo atveju būtina atkreipti dėmesį, kad terminas „transnacionalinis“, kaip peržengiantis vienos nacijos, valstybės ribas, tarptautinis (Tarptautinių žodžių žodynas 2001; 752), implikuoja šeiminių darinių daugianacionalumą ir/ar daugiapilietišumą. Be to, terminas „transnacionalinė šeima“ ne-

būtinai nurodo į šeimos išsidėstymą keliuose namų ūkiuose skirtingose šalyse⁵.

Kai kuriose šalyse įsitvirtino metaforinis „išvietintų“ šeimų pavadinimas. Pavyzdžiui, Azijos migrantų šeimas įprasta vadinti „astronautinėmis“. Pastaroji metafora nurodo į migracijos strategiją, kuomet motina ir vaikai (kartais tik vaikai) išvyksta gyventi į aukštesnį pragyvenimo lygį siūlančias šalis (dažniausiai į Australiją, Naująją Zelandiją, JAV, Kanadą), o tėvas (abu tėvai) lieka gyventi ir dirbti kilmės šalyje (Waters 2002; Tsong and Lin 2008). Tais atvejais, kai turtingų tėvų vaikai iš Azijos šalių yra siunčiami mokytis į Australiją ir Naująją Zelandiją, vaikai pavadinami „parašiutiniais“.

Keliose valstybėse išdėstyti šeiminių darinių tyrimuose vartojamos operacionalios sąvokos. Pastarosios yra sukonstruojamos teorinių paieškų ir šeiminio gyvenimo analizės raidoje. Siūlome atkreipti dėmesį į sąvokas „frontavimas“ (angl. *frontiering*) ir „reliatyvizavimas“ (angl. *relativizing*). Pastarąsias pasiūlė D. Bryceson ir U. Vuorella (2002) apibendrinusios Bosnijos, Ganos, Senegalo, Turkijos, Maroko, Japonijos darbo migrantų patirtį. Šios sąvokos dar neturi akademinėje diskusijoje apibūtinamų lietuviškų vertimų, todėl šiame straipsnyje vartosime „tiesioginius“ jų vertimus. Tikimės, kad ateityje bus pasiūlyti lietuviški jų atitikmenys, žymintys lietuviškų šeimų patirtį.

„Frontavimas“ nurodo į skverbimąsi (skvarbą). Jis žymi būdus ir priemones, kurias šeimos nariai naudoja šeimines erdves ir

tinklinių ryšių konstravimui. Iššūkį priėmusių asmenų sąveika apibūdinama kaip sandūra, kurioje slypi tiek kūrybinio bendradarbiavimo galimybės, tiek ir paslėptos ir/arba atviros kovos užtaisas. Frontavimas nėra konfrontavimo ar derybų sinonimas (nors gali reikštis ir tokiomis formomis). Frontavimas nurodo į sandūrą su skirtybe, tapatumų paieškas bei gebėjimą erdvei, sąveikai ir vaidmenims suteikti naujas reikšmes. Frontavimą suprantame kaip suabejojimą konvenciniais riboženkliais ir pasiryžimą kurti gyvenimo padiktuotas naujas šeiminio gyvenimo formas.

Apibūdinant „frontavimą“ atsiribojama nuo „užkariavimo“ konotacijos, slypinčios lotyniško „frons frontis“ vartojime. Frontavimas, autorių nuomone, nurodo į veikėjų aktyvią laikyseną dviejų/kelių kultūrų sandūros akivaizdoje. Neišvengiama sandūra reiškiasi lyčių, kartų, rasių ir tarpasmeninių santykių korekcija. Frontavimas glaudžiai siejamas su asmeniniu ryžtu. Šeimos nariai yra pasirengę minėti sandūrai, nes puoselėja mintį, jog šeimos ekonominė gerovė, saugumas bei asmeninių potencijų sklaida gali realizuotis tik tarptautinėje erdvėje.

„Reliatyvizacijos“ sąvoka siekiama perteikti savitą šeimos narių susietumo konstravimą. Siekiama įtvirtinti šeimos konstrukta kaip tarptautinę bendruomenę, šeimos narius susiejant išipareigojimais ir bendrumo jausmu. Šeimos narių gyvenimas skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse paprastai neatitinka institucionalizuotų šeimos modelių. Šitaip,

⁵ Vartojant lietuvišką terminą „atotalio šeima“ atsiribojama nuo nacionalinio ir pilietybės klausimų sutelkiant dėmesį į tėvų ir vaikų šeiminio gyvenimo ypatumus, būtent, tėvo/motinos arba abiejų tėvų ir vaiko(-ų) gyvenimą keliuose namų ūkiuose, paprastai nulemtą migracinės elgsenos.

pasitelkiant reliatyvizaciją, konstruojami konvencijas ignoruojantys susietumo dariniai. Pavyzdžiui, reliatyvizacija galima pavadinti atotolio šeimų tėvų veiklą. Vaikams liekant gyventi kilmės šalyje, tėvai konstruoja kelias šalis apimančią šeiminę susietumo formą. Reliatyvizacijos požymių turi ir išvykusių į užsienį suaugusių vaikų veikla, organizuojant tėvų globą kilmės šalyje. Šiais atvejais materialinio aprūpinimo ir globos organizavimas bei emocinis bendrumas sutelkia skirtingų kartų ir lyčių asmenis, gyvenančius skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse, susietus ir/arba nesusietus giminystės ryšiais į darinį, kuris vadinamas šeima. Reliatyvizacija reiškia, kad nepaisoma nei šeimos narystės konvencijų, nei tradicinių vaidmenų šeimoje. Žmona gali tapti „šeimos maitintoja“, vyresni broliai/seserys atlikti tradicinius „motinos“ ir „tėvo“ vaidmenis, draugai gali būti laikomi šeimos nariais, kuriems patikėta vaikų globa ar tėvų slauga. Reliatyvizacija žymi anapus konvencijų vykdomą susietumo konstravimą, kurį diktuoja konkreti šeimos „čia ir dabar“ situacija.

Šeimų frontavimas ir reliatyvizacija gali būti pateikiami tinklų žemėlapių pavidalu. Žemėlapiai pavadinami „frontavimo tinklais“ (angl. *frontier networks*). Paprastai pastarieji reprezentuoja šeimą paramos organizavimo požiūriu. Brėžiant šeimų ir bendruomenių tinklaveikos žemėlapius gali būti nagrinėjamos šeimų sąsajos su bendruomenėmis kilmės ir tikslo šalyse. Pavyzdžiui, siūloma analizuoti šeimos tinklaveiką su keturiomis bendruomenėmis: pirma, bendruomenė kilmės šalyje, antra, darbinės veiklos ir kaimynystės bendruomenėmis tikslo šalyje, trečia, „tarptautinė bendraminčių“ grupe, atsiribojančia nuo savo

sąsajų su kilmės ir tikslo šalimis, ketvirta, su „tarptautine bendraminčių“ grupe, kuri ekonominio bei simbolinio kapitalų integracijos pavidalais siekia susietumo tiek su tikslo, tiek ir su kilmės šalimis. Manoma, kad pastarosios grupės veikloje slypi šeiminių darinių institucionalizavimo galimybės.

Atotolio šeimų konceptualizavimas neišvengiamai lemia tradicinio motinos vaidmens peržiūrą. Nuo XX a. pabaigos, išvirtintus meilės kaip prekės statusui, jau įvyko motinystės rekonceptualizavimas. Tarptautinė migracija lėmė šios prekės judėjimo srautus iš Trečiojo pasaulio šalių į Vakarų Europą ir JAV santuokos, sugyvenimo ir sekso industrijos pavidalais. Pastaraisiais dešimtmečiais ryškėja naujos motinystės rekonceptualizavimo prielaidos. Suklestėję globaliniai rūpybos tinklai įteisino namų ruošos, slaugos, vaikų/senelių priežiūros importą/eksportą. Kadangi darbingo amžiaus moterys yra aktyviausios šių tinklų dalyvės, pastebime naują šeiminio gyvenimo bruožą – „atotolio motinystės“ sklaidą. Pastaroji nurodo į užsienyje dirbančių motinų veiklą ugdant vaiką (-us) atotolio sąlygomis.

„Atotolio motinystės“ praktika atskleidžia naują šeiminio gyvenimo tyrimo lauką. Sociologinėje literatūroje nagrinėjama iš Turkijos į Vokietiją atvykusių dirbti motinų reliatyvacinė veikla, joms organizuojant savo vaikų globą kilmės šalyje (Erel 2002), Jungtinėje Karalystėje dirbančių motinų iš Bosnijos (Al-Ali 2002), užsienyje dirbančių filipiniečių veikla (Parrenas 2005a) ir kt. „Frontavimas“, „reliatyvizacija“, „atotolio motinystė“ byloja apie žmonių pastangas įvaldyti tarptautinę erdvę kuriant šeimos narius vienijančius da-

rinius. Gilesnė šeimų kasdienio gyvenimo analizė kelia nuostabą ir susižavėjimą žmogaus išradingumu bei verčia *suabejoti* architekto J. Portmano postmodernios architektūros Westin Bonaventure viešbučio formomis viešai išreikšta idėja, jog žmogaus protas *nesugeba* „<...> aprėpti didžiulio, globalinio daugia-
taučio ir decentruoto komunikacinio tinklo, kuriame esame atsidūrę kaip individualūs subjektai“ (Jameson 2002; 31).

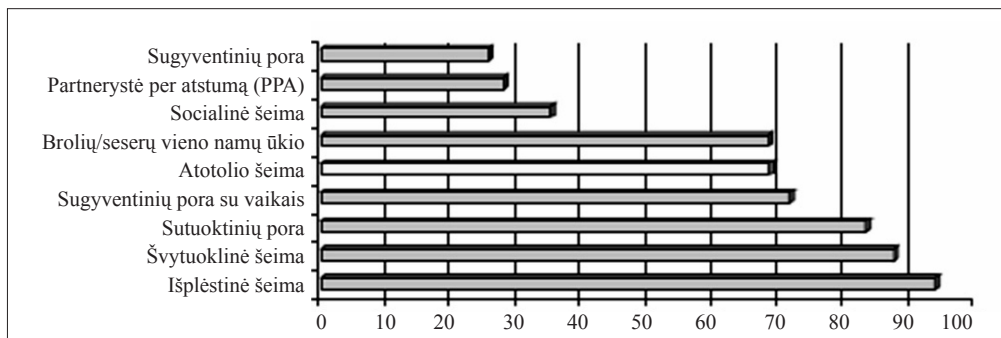
Atotolio šeimų pavadinimas šeimomis ir jų socialinė recepcija

Ar atotolio šeimos vadinamos šeimomis?

Atotolio šeimų kasdienį gyvenimą lemia tiek tikslo, tiek ir kilmės šalies migracinė

politika bei abiejų šalių gyventojų nuostatos migracinės elgsenos atžvilgiu. Atotolio šeimos skiriasi nuo kitų šeimos formų savo struktūra, namų ūkių skaičiumi, originalia tinklaveika, apimančia kelias valstybes. Remdamiesi sociologinio tyrimo, atlikto Pabradės mieste, duomenimis⁶ aptarsime, ar atotolio šeimos Lietuvoje yra vadinamos šeimomis? Kas lemia socialinės grupės pavadinimą šeima?

Tyrimo duomenys parodė, kad 68,5 proc. respondentų atotolio šeimas laiko šeimomis. Socialinę grupę pavadinant šeima svarbūs trys rodikliai: poros santuokiniai ryšiai, vaikų turėjimas ir šeimos narių gyvenimas viename namų ūkyje. Išplėstines šeimas (tėvus, vaikus ir senelius, gyvenančius viename namų ūkyje) 93,9 proc. respondentų laiko šeima, sutuok-

1 pav. Socialinių grupių pavadinimas šeima (teigiamai atsakiusių skaičius procentais)

⁶ Straipsnyje pateikiami 2007 m. balandžio–gegužės mėn. Pabradės mieste atlikto sociologinio tyrimo duomenys. Šis tyrimas buvo projekto „Ištekliai, vietovė ir gyvenimo kelias (Lietuvos miesto atvejo tyrimas)“, remiamo Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo, dalis. Projektą vykdė VU Sociologijos katedros dėstytojai ir studentai, bendradarbiaudami su Suomijos Jyväskylä universiteto sociologais. Pagal gyvenamąją vietą apklausti 264 Pabradės gyventojai: 170 moterų ir 94 vyrai.

Duomenys surinkti standartizuoto interviu būdu, naudojant klausimyną. Šio straipsnio autorės sudarė klausimyno dalį, skirtą šeiminių santykių tyrimui: šeiminių partnerysčių konceptualizavimui, atotolio šeimų socialinės recepcijos ir jos aiškinimo analizei. Sudarant šią klausimyno dalį, buvo remiamasi J. Trosto pasiūlyta diadine šeimų tyrimo prieiga ir šeiminių partnerysčių vertinimo metodika. Akivaizdu, kad šio tyrimo rezultatai nereprezentuoja visų Lietuvos gyventojų požiūrio į atotolio šeimas, tačiau rezultatai ir metodika gali būti naudojami teorinio ir metodinio atotolio šeimų tyrimo lauko konstravimui.

tinių porą be vaikų šeima vadina 83,3 proc. respondentų. Būtina pastebėti, kad vaikų turėjimas daro didelę įtaką grupę apibrėžiant kaip šeimą: sugyventinių porą be vaikų šeima laiko 25,6 proc. respondentų, o su vaikais – 71,6 proc. respondentų.

Šeimos narių mobilumo požiūriu atotolio šeimas galime palyginti su švytuoklinėmis šeimomis. Atotolio šeimos pasižymi tarpvalstybinio mobilumu, o švytuoklinės šeimos – vietiniu mobilumu šalies viduje darbo dienomis. Švytuoklinė šeima dažniau nei atotolio šeima pavadinama šeima (atitinkamai 87,6 ir 68,5 proc. respondentų). Tai parodo, kad šeimos narių mobilumas šalies viduje paprastai neprieštarauja šeimos sampratai ir yra priimtinesnis nei tarpvalstybinis mobilumas.

Atotolio šeimų vertinimo dažniai yra artimi giminystės ryšiais siejamų žmonių, gyvenančių viename namų ūkyje, vertinimo dažniam, pavyzdžiui, brolių/seserų bendro namų ūkio šeimai (68,3 proc. respondentų pastarąją grupę vadina šeima). Rečiau nei atotolio šeimas, respondentai šeimomis vadina šias grupes: kuriose visų narių nesieja giminystės ryšiai (socialinę šeimą vadina šeima 35,1 proc. respondentų), poras, gyvenančias skirtinguose namų ūkiuose (partnerystę per atstumą⁷ – 28,0 proc. respondentų), sugyventinių poras, neturinčias vaikų (25,6 proc. respondentų).

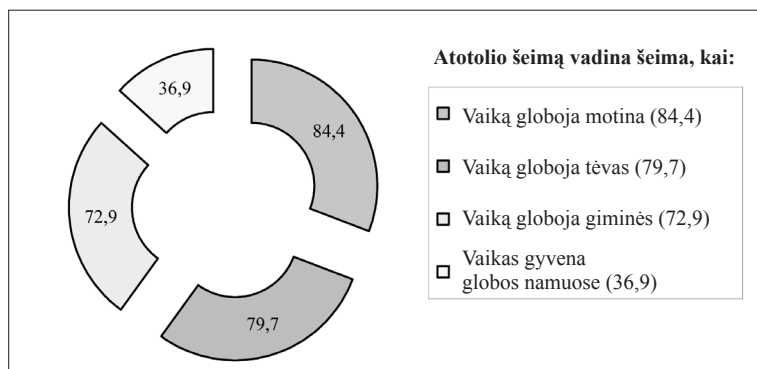
Aukštas atotolio šeimų kaip šeiminių darinių įvertinimas mums buvo iš dalies netikėtas. 2004–2006 metų atotolio šeimų reprezentacijos spaudoje ir internetiniame portale DELFI analizė parodė, kad į šias šeimas įprasta žvelgti

per neigiamų emigracijos pasekmių prizmę, daugiausia dėmesio skiriant atotolio vaikų patiriamoms neigiamoms emocijoms, meilės bei dėmesio stokai (Juozeliūnienė et al., 2008). Sunku buvo tikėtis, jog daugiau, nei pusė tiriamųjų atotolio šeimoms suteiks šeimos statusą.

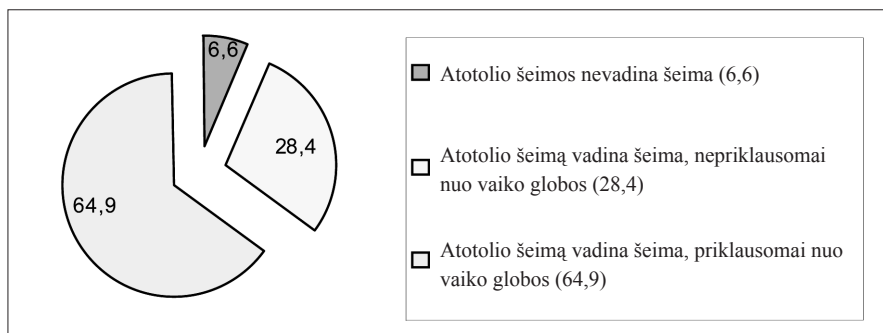
Kita vertus, netikslinga kalbėti apie atotolio šeimas kaip apie vieną homogeninę grupę. Mūsų ankstesnių tyrimų duomenimis, atotolio šeimos yra heterogeninė grupė, t. y. skiriasi struktūra, tėvų santuokiniu statusu, vaikų globos pobūdžiu. Norėdami nustatyti, kaip vertinamos atotolio šeimos, pasižyminčios skirtingu vaiko globos organizavimu, klausimyne nurodėme keturis atotolio šeimų tipus pagal vaiko globos Lietuvoje pobūdį: vaikai gyvena su motina, su tėvu, su giminėmis, gyvena globos namuose. Vaikai gyvenant su vienu tėvu, atotolio šeima pagal globos pobūdį yra artimiausia branduolinei šeimai, o vaikui gyvenant globos namuose – labiausiai nuo jos nutolusi. Tyrimo metu prašėme respondentų pasakyti savo nuomonę apie šiuos keturis atotolio šeimų tipus.

84,4 proc. respondentų socialinę grupę pavadina šeima, jeigu Lietuvoje vaikas (-ai) gyvena su motina, o dirbti į užsienį išvyksta tėvas. Priešingą situaciją, kai vaikas (-ai) Lietuvoje gyvena su tėvu, o užsienyje dirba motina, šeima pavadina 79,7 proc. respondentų. Dauguma tyrimo dalyvių (72,9 proc.) atotolio šeimą laiko šeima ir tais atvejais, kai vaiką (-us) globoja giminės (seneliai, tetos/dėdės ir pan.), o abu tėvai/vienas tėvų yra išvykę (-s) dirbti

⁷ Angliškąjį „Living Apart Together“ verčiame kaip „Partnerystė per atstumą“ (PPA), „sambūvis pavieniui“.

2 pav. **Atotolio šeimos tipų pavadinimas šeima** (teigiamai atsakiusiųjų skaičius procentais)

3 pav. **Atotolio šeimos kitybės pripažinimas** (teigiamai atsakiusiųjų skaičius procentais)

į užsienį. Tik 36,9 proc. respondentų grupę vadina šeima, kai Lietuvoje vaikas (-ai) gyvena vaikų globos namuose, tėvams ar vienam tėvų dirbant užsienyje (žr. 2 pav.). Taigi remiantis analizės rezultatais galima teigti, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių socialinę grupę laiko šeima, kuomet vaikas Lietuvoje gyvena su vienu iš tėvų arba yra globojamas giminių. Tuo atveju kai vaikas (-ai) apgyvendinamas (-i) globos namuose, daugiau nei pusė respondentų (63,1 proc.) grupės nevadina šeima. Skirtumai yra statistiškai reikšmingi. Taigi galima teigti, kad vaiko globos pobūdis turi įtakos atotolio šeimų pavadinimui šeimomis.

Nagrinėjome respondentų *pasirengimą „pripažinti“* atotolio šeimas. Tokio pasirengimo konstatavimas galėtų byloti apie tradicinės branduolinės šeimos deinstitutionalizacijos tendencijas Lietuvoje.

Remiantis tyrimo duomenimis galime teigti, kad 6,6 proc. respondentų dar nėra pasirengę pripažinti atotolio šeimų kitybės ir nesuteiktų joms šeimos statuso. Juos pavadino *konservatyviai nusiteikusiai* respondentais. Pastarieji socialinės grupės nevadina šeima ne tik tuo atveju, kai Lietuvoje vaikas (-ai) gyvena globos namuose, bet ir tuomet, kai vaiką globoja giminės arba vienas iš tėvų. 28,4 proc.

respondentų tėvų ir vaikų diadas laiko šeima, nepriklausomai nuo vaikų globos pobūdžio. Šiuos asmenis pavadino *liberaliai nusiteikusiai* respondentais. Jų nuomone, esminis atotolio šeimų skiriamasis bruožas – tėvų ir vaikų gyvenimas skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse – nėra lemiamas veiksnys socialinę grupę pavadinant šeima. Vis tik didžiausias respondentų skaičius – 64,9 proc. – koreguotų savo apsisprendimą, atsižvelgdami į tai, kas Lietuvoje globoja vaiką. Šiuos respondentus pavadino *nuosaikiaisiais*, pasižyminčiais lanksčiu kritiniu konkrečios šeiminių partnerystės atvejo vertinimu (žr. 3 pav.).

Nagrinęjome, ar socialinės demografinės charakteristikos turi įtakos atotolio šeimų pavadinimui šeimomis? Pasirinkome šias charakteristikas: lytį, amžių, užimtumą, išsimokslinimą, šeimos pajamų dydį, subjektyvų šeimos pajamų vertinimą, vaikų skaičių šeimoje, santuokinį statusą. Tyrimo duomenys parodė, kad pasirinktos socialinės demografinės charakteristikos neturi įtakos atotolio šeimų konceptualizavimui. O vaiko globos organizavimo pobūdis diferencijuoja požiūrį į atotolio šeimas. Nepriklausomai nuo minėtų socialinių demografinių charakteristikų atotolio šeima rečiausiai pavadinama šeima, kai Lietuvoje vaikas (-ai) gyvena globos namuose, o dažniausiai – kai lieka gyventi su vienu iš tėvų.

Atotolio šeimų socialinė recepcija ir jos aiškinimas

Atotolio šeimas vadinant/nevadinant šeimomis vis dar lieka neaišku, kaip respondentai vertina tėvų pasirinktą būdą spręsti gyvenimo sunkumus, t.y. tėvų apsisprendimą ieškoti

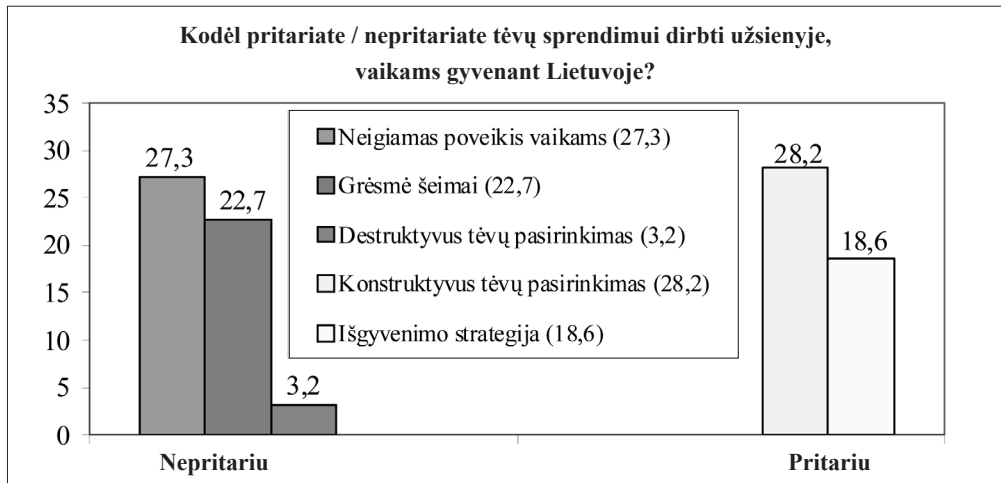
darbo užsienyje. Atsakymai į pateiktus klausimus parodė, kad nėra vieningos Pabradės gyventojų nuomonės dėl tėvų pasirinkimo. Pagal pareiktą nuomonę respondentai pasidalijo į dvi grupes: 52,9 proc. respondentų nepritarė tėvų apsisprendimui ieškoti darbo užsienyje, iš jų 40,2 proc. kategoriškai pasisakė prieš tokią tėvų pasirinkimą. Palankiai tėvų pasirinkimą vertino 47,1 proc. tyrime dalyvavusių Pabradės gyventojų, iš jų 32,0 proc. pareiškė tvirtą pritarimą.

Norėjome išsiaiškinti, kurie tyrimo dalyviai linkę pritarti tėvų išvykimui į užsienį, o kurie smerkia tokią tėvų pasirinkimą. Nubrėžėme bendriausius portretus asmenų, pritariančių ir nepritariančių tėvų sprendimui dirbti užsienyje, vaikams liekant gyventi Lietuvoje.

Pritariančiųjų portretas. Tėvų ketinimus ieškoti darbo užsienyje, vaikams liekant gyventi Lietuvoje, dažniausiai palankiai vertina pagrindinio arba vidurinio išsimokslinimo 40–44 metų nevedę vyrai, neturintys vaikų. Tai bedarbiai arba dirbantys asmenys, kurių mėnesinės pajamos svyruoja tarp 600–999 Lt. Savo ekonominę gerovę šie vyrai linkę vertinti patenkinamai.

Nepritariančiųjų portretas. Tėvų apsisprendimui dirbti užsienyje dažniausiai nepritaria aukštesnįjį išsilavinimą turinčios 25–29 metų moterys. Tarp jų yra studentų ir namų šeimininkių/motinstės atostogų išėjusių moterų, turinčių 1000–2000 Lt mėnesines pajamas. Paprastai jos yra ištekėjusios ir turi vaikų, gyvena su savo sutuoktiniais. Jas tenkina šeimų ekonominė gerovė.

Tyrimo metu respondentus prašėme paaiškinti savo pritarimą/nepritarimą tėvų sprendimui ieškoti darbo užsienyje. Klausimyne

4 pav. Atotolio šeimų socialinės receptijos aiškinimas (teigiamai atsakiusių procentais)

buvo pateiktas atviras klausimas pareikštai nuomonei paaiškinti. Atlikus atsakymų į atvirą klausimą turinio analizę, sugrupavome visus paaiškinimus į penkias grupes: trys iš jų atskleidžia įvairius nepritarimo argumentus, o dvi – tėvų pasirinkimą pateisinančius argumentus (žr. 4 pav.). Nepritariantys tėvų ketinimams išvykti į užsienį aiškino savo nepritarimą neigiamu poveikiu vaikams, grėsmė šeimai kaip socialiniam institutui, arba tiesiog tėvų pasirinkimą vadino destruktiviu. Pritariantys tėvų ketinimams ieškoti darbo užsienyje, priešingai, tėvų pasirinkimą išvykti vadino konstruktyviu gyvenimo sunkumų sprendimo būdu arba tokį pasirinkimą vadino aplinkybių sąlygotu pasirinkimu (išgyvenimo strategija). Aptarsime nuomonės aiškinimus.

27,3 proc. tiriamųjų savo neigiamą požiūrį į tėvų įsidarbinimą užsienyje siejo tik su *neigiamomis pasekmėmis vaikams*. Pavyzdžiui,

respondentai nurodydavo, jog vaikai yra paliekami be priežiūros, jų niekas sistemingai neuoklėja. Buvo pabrėžiama, kad vaikai „nutolsta“ nuo tėvų, „pasuka blogais keliais“, kad „pinigai laimės neatneš, o vaikai nueis šunkeliais“⁸.

22,7 proc. tiriamųjų tėvų išvykimą į užsienį vertino kaip *grėsmę šeimai*, kadangi šeimą įsivaizdavo kaip viename namų ūkyje gyvenančius tėvus ir vaikus. Respondentai teigė, kad tėvai privalo gyventi kartu su savo nepilnamečiais vaikais, kad gyvenimas skyriumi yra „vaikų atskyrimas nuo šeimos“; tėvams nusprendus išvažiuoti, vaikai turi vykti drauge. Nuomonės aiškinimo motyvus, kuriuos pareiškė 3,2 proc. tiriamųjų, pavadino *destruktyviu tėvų pasirinkimu*. Respondentai nurodydavo, kad tėvai pernelyg greitai apsisprendžia išvykti svetur ir nepakankamai uoliai ieško darbo Lietuvoje. Buvo pabrėžiama,

⁸ Respondentų kalba netaisyta.

kad Lietuvoje taip pat įmanoma rasti darbą ir neblogai užsidirbti, tik reikia skirti daugiau pastangų paieškoms. Priekaištaujant siūloma „ieškoti kitų būdų užsidirbti pinigų“, „likti Lietuvoje ir kovoti“.

Respondentai, pritariantys tėvų apsisprendimui ieškotis darbo užsienyje, savo nuomonę aiškino dvejopai. 28,2 proc. tiriamųjų aiškinimus pavadino *konstruktyviu tėvų pasirinkimu*. Tyrimo dalyviai sveikino tėvų pastangas imtis iniciatyvos ir patiems spręsti gyvenimo sunkumus. Savo pritarimą jie motyvuodavo tuo, kad tėvai išvyksta dėl finansinių problemų, norėdami užsidirbti ir geriau aprūpinti šeimą – „prasigyventi“, „užsitikrinti ateitį“, „padėti vaikams“. Nurodoma, kad užsienyje yra daugiau galimybių susikurti saugią ateitį, nes ten „geresnė galimybė užsidirbti“.

18,6 proc. respondentų nenorėjo kaltinti tėvų dėl jų pasirinkimo. Tokių tėvų apsisprendimą vadino aplinkybių sąlygotu pasirinkimu, kitaip tariant, šeimos *išgyvenimo strategija*. Pabrėžiama, jog tėvų apsisprendimą išvykti į užsienį lėmė sunki šeimos ekonominė padėtis, ir tėvai, nerasdami kitokio sprendimo, įsidarbino užsienyje. Tyrimo dalyviai nurodė, kad „Lietuvoje neįmanoma normaliai užsidirbti“, „bloga ekonominė situacija Lietuvoje veja žmones į užsienį“. Šiuo atveju ne tėvams, o valstybei deleguojama kaltė už tėvų išvykimą iš šalies. Tėvų elgesys buvo pateisinamas, nes tėvai „neturėjo kitos išeities“, „aplinkybės privertė“.

Apibendrinimas

Šeimos narių gyvenimas skirtingose valstybėse nėra naujas reiškinys pasaulinėje šeiminių gyvenimo praktikoje. Istorinė ir sociologinė

migracijos procesų analizė leidžia netiesiogiai spręsti apie atotolio šeimų paplitimą Lietuvoje. „Atotolio motinystė“, „socialinių šeimų“ konstruktai, darbo migrantams organizuojant vaikų globą tėvynėje, neatitinka tradicinės šeimos sampratos ir neigiamai veikia migracijos paveiktų šeimų vertinimą viešame diskurse. Atotolio šeimų tyrimo laukas nėra griežtai apibrėžtas. Ieškoma takoskyrų tarp šeiminių procesų sociologinės analizės ir jų nagrinėjimo ekonominių teorijų, antropologijos, migracijos procesų, diasporų, globalizacijos studijų erdvėse. Socialinio konstruktyvizmo idėjoms besiveržiant į šeimos sociologiją, šeima nagrinėjama kaip socialiai konstruojamas darinys. Keliamas šeiminių darinių konceptualizavimo ir socialinės recepcijos klausimai. Institucionalizuoto šeimos vaizdinio tyrimai papildomi individualių šeiminių vaizdinių analize.

Atotolio šeimos, kaip „išvietinti“ ir „daugiaviečiai“ konstruktai, nagrinėjami jų sąryšio su nacionaline valstybe demitologizavimo požiūriu. Marginalizacijos, socialinės atskirties ir stigmatizacijos praktika migracijos tikslo ir kilmės šalyse atskleidžia naują šeiminių gyvenimo tyrimo lauką, paskatina teorinę diskusiją dėl terminų vartojimo. Atotolio šeimų konceptualizavimas kilmės šalyje yra viena iš reikšmingų „daugiaviečio“ šeiminių darinių tyrimo grandžių. Originalios struktūros, kelių namų ūkių, tarptautinės tinklaveikos šeimų sociologinė analizė siejama su šalies vyriausybės politikos ypatumais, nacionalinio tapatumo ir šeimos diskursais, gyventojų nuostatų tyrimais.

Sociologinis tyrimas, atliktas Pabradės mieste, parodė, kad daugiau nei pusė tyrimo dalyvių atotolio šeimoms suteikė šeimos statu-

šą. Socialinę grupę pavadinant šeima svarbūs poros santuokinių ryšių, vieno namų ūkio ir vaikų turėjimo rodikliai. Išplėstinės šeimos, sutuoktinių poros be vaikų, sugyventinių poros su vaikais dažniau pavadinamos šeimomis nei atotolio šeimos. Palankesni nei atotolio šeimos, švytuoklinės šeimos vertinimai parodo, kad šeimos narių mobilumas šalies viduje yra priimtinesnis nei tarptautinis mobilumas.

Nustatėme, jog vaiko globos pobūdis reikšmingai diferencijuoja požiūrius į atotolio šeimas. Nepriklausomai nuo socialinių demografinių charakteristikų atotolio šeima rečiau siai pavadinama šeima, kai Lietuvoje vaikas(-ai) gyvena globos namuose, o dažniausiai – kai lieka gyventi su vienu iš tėvų. Pagal pasirengimą „pripažinti“ atotolio šeimas respondentai suskirstyti į konservatyviai nusiteikusius, liberaliai nusiteikusius ir nuosaikiuosius. Nuosaikaus požiūrio dominavimas byloja apie kritinį konkrečios šeiminės partnerystės atvejo verti-

nimą – tradicinės branduolinės šeimos deinstytucionalizacijos pranašą.

Remiantis tyrimo duomenimis galime teigti, kad požiūris į tėvų ketinimus ieškotis darbo užsienyje taip pat nėra vienareikšmis. Nepalankių ir palankių vertinimų skaičius yra panašus. Nepritariantys pabrėžia neigiamą emigracijos poveikį vaikams, grėsmę šeimai kaip socialiniam institutui, arba tėvų pasirinkimą vadina destruktviu. Pritariantys tėvų ketinimams ieškotis darbo užsienyje, tėvų pasirinkimą išvykti vadina konstruktyviu gyvenimo sunkumų sprendimo būdu arba aplinkybių nulemta išgyvenimo strategija. Šie duomenys rodo, kad viešame diskurse nepagrįstai konotuojamas tik neigiamas atotolio šeimų ir emigracijos pasekmių vertinimas. Tyrimo rezultatai turėtų paskatinti nuomonių įvairovės reprezentaciją viešame diskurse, įsiklausymą į skirtingus argumentus.

LITERATŪRA

Ali–Ali, Nadje. 2002. „Loss of Status or New Opportunities? Gender Relations and Transnational Ties among Bosnian Refugees“ in Deborah Bryceson and Ulla Vuorela (eds.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg: 83 – 102.

Bhabha, Homi K. 1992. „Postcolonial Authority and Postmodern Guilt“ in Grossberg (ed.) *Cultural Studies*. New York: Routledge: 56–66.

Bommes, Michael (ed.). 2005. *International Migration Research: Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinary*. London: Ashgate.

Brah, Avtar. 1998. *Cartographies of Diasporas: An Introduction*. Seattle: University of Washington Press.

Bryceson, Deborah and Ulla Vuorela (eds.). 2002. *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg.

Burawoy, Michael. 2008. „What is to be Done? Theses on the Degradation of Social Existence in a Globalizing World“, *Current Sociology* 56 (3): 351–359.

Clark, Juliet. 2009. „Nation State Belonging among Asian Australians and the Question of Transnationalism“, *Current Sociology* 57 (1): 27–46.

Cohen, Robin. 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. Seattle: University of Washington Press.

Erel, Umut. 2002. „Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany“ in Deborah Bryceson and Ulla Vuorela (eds.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg: 127–146.

Escobar, Arturo. 1995. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.

- Gaspar, Sofia. 2008. „Building Europe from the family: the role of intra-marriage in identity formalisation“, Paper presented at the ISA RC06 Conference „Family Diversity and Gender“. Lisbon, September 9–13.
- Guha, Ramachandra and Martinez-Alier Juan. 1997. *Varieties of Environmentalism: Essays North and South*. London: Earthscan.
- Haidinger, Bettina. 2008. „Contingencies Among Households: Gendered Division of Labour and Transnational Household Organization – The Case of Ukrainians in Austria“ in Helma Lutz (ed.) *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. London: Ashgate: 127–142.
- Hall, Stuart and Paul du Gay. 1996. *Questions of Cultural Identity*. London: Sage.
- Hannerz, Ulf. 2009. „Geocultural Scenarios“ in Peter Hedstrom and Bjorn Wittrock (eds.) *Frontiers of Sociology*. Leiden: Brill: 267–288.
- Hantzroula, Pothiti. 2008. „Perceptions of Work in Albanian Immigrants’ Testimonies and the Structure of Domestic Work in Greece“ in Helma Lutz (ed.) *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. London: Ashgate: 61–74.
- Hondagneu-Sotelo, Pierrette and Ernestine Avila. 1997. “I’m Here, but I’m There”: The Meanings of Latino Transnational Motherhood“, *Gender and Society* 11 (5): 548–571.
- Ignatow, Gabriel. 2008. „Transnational Environmentalism at Europe’s Boundaries: Identity Movements in Lithuania and Turkey“, *Current Sociology* 56 (6): 845–865.
- Jameson, Fredric. 2002. *Kultūros posūkis: Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*. Vilnius: LRSL.
- Joly, Daniele (ed.). 2004. *International Migration in the New Millennium: Global Movement and Settlement*. London: Ashgate.
- Juozeliūnienė, Irena, Laura Kanapienienė ir Airina Kazlauskaitė. 2008. „Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (21): 119–133.
- Kindler, Marta. 2008. „Risk and Risk Strategies in Migration: Ukrainian Domestic Workers in Poland“ in Helma Lutz (ed.) *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. London: Ashgate: 154–160.
- Kopnina, Helen. 2005. *East to West Migration*. London: Ashgate.
- Lutz, Helma (ed.). 2008. *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. London: Ashgate.
- Maslauskaitė, Aušra ir Vlada Stankūnienė. 2007. *Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Vilnius: TMO, STI.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino and Edward J. Taylor. 1993. „Theories of International Migration: A Review and Appraisal“, *Population and Development Review* 19 (3): 431–466.
- Ozyegin, Gul and Pierrette Hondagneu – Sotelo. 2008. „Conclusion: Domestic Work, Migration and the New Gender Order in Contemporary Europe“ in Helma Lutz (ed.) *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. London: Ashgate: 195–208.
- Parrenas, Rhacel S. 2005a. *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes*. Stanford: Stanford University Press.
- Parrenas, Rhacel S. 2005b. „Long distance intimacy: class, gender and intergenerational relations between mothers and children in Filipino transnational families“, *Global Networks* 5 (4): 317–336.
- Robertson, Roland. 1995. „Globalization: Time- Space and Homogeneity – Heretogeneity“ in Mike Featherstone, Scott Lash and Roland Robertson (eds.). *Global Modernities*. London: Sage: 25–44.
- Root, Brenda D. and Gordon F. De Jong. 1991. „Family Migration in a Developing Country“, *Population Studies* 45: 221–223.
- Scheibelhofer, Elisabeth. 2009. „Understanding European Emigration in the Context of Modernization Processes“, *Current Sociology* 57 (1): 5–25.
- Schmalzbauer, Leah. 2004. „Searching for Wages and Mothering from Afar: The Case of Honduran Transnational Families“, *Journal of Marriage and Family* 66: 1317–1331.

Shils, Edward. 1996. „The Culture of Local Communities“ in Luigi Tomasi (ed.) *The Local Community: A Sociological Interpretation of European Localism*. Milano: Franco Angeli: 15–55.

Shils, Edward. 1997. *The Virtue of Civility: Selected Essays on Liberalism, Tradition, and Civil Society*. Indianapolis: Liberty Fund.

Silvie, Denoix. 2006. „Consuming the transnational family: Indonesian migrant domestic workers to Saudi Arabia“, *Global Networks* 6 (1): 23–40.

Sipavičienė, Audra (ed.). 1997. *International Migration in Lithuania: Causes, Consequences, Strategy*. Vilnius: Lithuanian Institute of Philosophy and Sociology.

Sipavičienė, Audra. 2006. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija.

Smith, Dennis. 2008. „Globalization, Degradation and the Dynamics of Humiliation“, *Current Sociology* 56 (3): 371–379.

Sorensen, Ninna N. 2005. „Transnational

Family Life across the Atlantic: The experience of Colombian and Dominican migrants in Europe“, Paper presented at the International Conference on “Migration and Domestic Work in a Global Perspective, Wassenaar, The Netherlands, May 26–29.

Tarptautinių žodžių žodynas. 2001. Vilnius: Alma littera.

Tsong, Yuying and Yuli Lin. 2008. „Parachute Kids and Astronaut Families“ in Nita Tewari and Alvin N. Alvarez (eds.) *Asian American Psychology: Current Perspectives*. New York: Psychology Press.

Wapner, Paul. 1996. *Environmental Activism and World Civic Politics*. Albany: State University of New York Press.

Waters, Joanna L. 2002. „Flexible Families? “Astronaut” households and the experiences of lone mothers in Vancouver, British Columbia“, *Social and Cultural Geography* 3(2): 117–134.

Yearley, Steven. 1996. *Sociology, Environmentalism, Globalization: Reinventing the Globe*. London: Sage.

ABSTRACT

FAMILY WITH PARENTS ABROAD THROUGH THE PRISM OF MULTILOCALITY

The article focuses on sociological research of Families with parents abroad as multilocal parents-children variations, situated in several households in different countries. At first theoretical background is discussed. Basing on the ideas of social construction families are viewed as multilocal social constructs. The article discloses that „delocation“ of familial partnerships from national context results in the demitologization of organic relationships between families and nation states. The issues of globalized identities, new sources of social stigma as well as application of various terms are discussed. The second part of the article focuses on the results of sociological research, carried out in the Lithuanian town Pabradė. The authors aim to answer the questions whether Families with parents abroad, forced by labour migration, are classified as families? What makes the social group be classified as a family? What is the social reception of Families with parents abroad and explanation of this reception?

Įteikta 2009 04 10

Pateikta spaudai 2008 06 29

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas,
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513 Vilnius
El.paštas: irena.juozeliuniene@takas.lt